

SPIRANTIČNI NOSNIK V SLOVENŠČINI

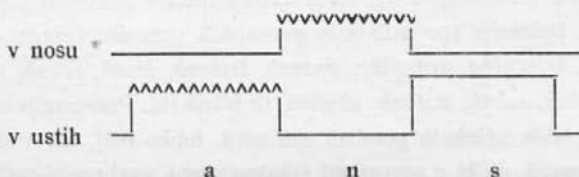
Namen teh vrstic je, da opozorim na artikulacijsko posebnost slovenskih nosnikov pred spiranti (priporniki) in med njimi v primerih, kakor jih srečujemo v knjižnem jeziku: *člānska*, *lānska*, *živīnska*, *žēnska*, *svīnjska* ali narečno *swānska*, *čānž*, *kānšt*, *srēnšē* (srenjski), *anžē*, *nžic*, *nžicoy* ipd.; v primerih popolne narečne moderne vokalne redukcije (po nekaterih gorenjskih govorih: *čēšnca* — *čēšnčan* — *čēšnska*, *šišnska*, *železnška*, *prāznška*, *prāznh*, *želēznh*, *jēznh*, *vēžnh*, *mēsnh*, *kāšnh*, *hūšnh*, *lāčnh*, *srēčnh*, *nāhnh*, *mājhnh*, *pōyhnh*, *ta lōhnh* itd. Penetracija ustne in nosne artikulacije je v takih primerih posebno zanimiva, toliko bolj, ker v drugih jezikih doslej še nisem opazil, da bi *n* prevzemal vokalno vlogo, vsaj preiskoval jih fonetično doslej še ni nobeden v takih zvezah. Prav v ti vokalni vlogi pa postaja te vrste nosnik posebno zanimiv glas, vreden nadrobne obdelave.

Zapise za svoje raziskovanje sem napravil 1924 v laboratoriju na Collège de France v Parizu s fiksnim kimografom na uteži s 5 peresi tedanjega Rousselotovega tipa brez vzvoda na membrani ob precejšnji hitrosti; taki sinkronični zapisi s 5 peresi hkrati so mi omogočili dokaj zanesljivejšo sodbo in tudi revizijo nekaterih dotlej splošno razširjenih mnenj o razlagi nosnika pred spiranti. Za nadrobno in res zanesljivo sodbo bi seveda moral vse to preskusiti doma, kjer so pri roki vseh vrst govori našega jezika, medtem ko sem bil v Parizu v tem pogledu nujno zelo omejen; čeprav se tu omenjeni izsledki opirajo na gradivo 7 poskusnih oseb (domala vseh tedaj v Parizu živečih Slovencev), so vendar le slučajno odbrane in vse izobraženci. Kljub dosti obsežnemu jezikovnemu gradivu, ki sem ga pritegnil v preiskovanje, tedaj še nisem spoznal vsega obsega teh pojavov in so mi šele kasnejše analize zapiskov doma pokazale ob nekaterih primerih, da bi bil moral pritegniti v sistematično obdelavo tudi zveze nosnikov z glasovi *j*, *w*, *v*, *l*, *r*. Vse to bo treba dopolniti. Prav tako bi bilo treba z novjšimi oscilografskimi metodami določiti značaj vokalne kvalitete, zlasti interspirantičnega (medpriporiškega) nosnika. Za vse to bi bil potreben laboratorij doma. Če kljub temu s tem člankom opozarjam na problematiko teh skupin, storim to zato, ker se mi pojav tudi ob teh nepopolnostih zdi dosti pomemben, saj bi nam pomagal razložiti celo vrsto jezikovnih glasoslovnih sprememb, ki nam jih v taki obilici razkazuje Ramovševa Historična gramatika II,

84—120; zato, ker se 25 let vprašanja nihče ni lotil z boljšimi in novejšimi metodami; in ne najmanj zato, ker bi za jubilej svojega učitelja Fr. Ramovša rad pokazal vsaj dobro voljo, da poplačam dolg, ki me tišči že 25 let. Tu ne objavljam gradiva, le na problematiko opozarjam ob izbranih zgledih.

I

Teoretično bi v zvezi *vokal + n + spirant* morali imeti takole artikulacijo: do konca vokala popolno zaporo v nosno votlino, potem pa hkrati odpor v nosno votlino in stvoritev popolne zapore za zgornjimi zobmi, to je *n*; potem zopet hkrati popolni zapor v nosno votlino z mehkim nebom in jezičkom ter odpor dentalne ustne zapore in takojšnjo nastavitev artikulacijske lege za naslednji spirant. Shematično si to lahko ponazorimo n. pr. za skupino *-ans-* takole:

Toda v praksi takih primerov skorajda ni. Dejanski izgovor za največ primerov nam kaže n. pr. zapis besed *člānska* na sl. 1 (posnet je samo *-ans-*). Faze izgovora v časovnem poteku nam zaznamujejo kasneje vrisane (na reprodukciji grdo odebeljene) vertikalne črte. Prva faza je pravi ustni vokal *a*, kakor kažejo vibracije v grlu (*Lx*), zven v ustih (*Bv*), zračni pritisk v ustih (*Bs*) je spočetka precej močan zaradi predhodne lateralne eksplozije pri glasu *l*; obe nosni črti (*Nv* in *Ns*) sta čisto mirni, nosna votlina je zaprta in pri artikulaciji ni udeležena (neznatni tresljaji na črti *Nv* so od resonance po vsi glavi, ne od artikulacije). V drugi fazi se v grlu (*Lx*) ne spremeni nič, zven traja dalje; v ustnem zvenu (*Bv*) se vrsta vibracij rahlo nalomi in pade, periode pa dobe nekoliko drugačen značaj (čeprav pri takih zapisih redno ne smemo tega pričakovati in ne soditi po značaju teh period, za to bi bil potreben oscilograf); močno spremembo pa kaže zračni pritisk v ustih (*Bs*), kjer črta nenadno močno pade, torej zračni pritisk v ustih nenadoma in močno oslabi; vzrok nam pokazeta zapisa nosnega izgovora: *Nv* se nekoliko zviša in kaže močne vibracije, zven v nosu; *Ns* pa kaže nenaden in zelo močan, kar eksploziven vdor zračnega toka v nosno votlino. Ni dvoma, to je ustno-nosni izgovor vokala *a*. Prva faza izgovora *a* je trejala 7,5 stotinke sekunde, druga (*ā*) pa 5 stotink sekunde. Tako vplivanje nosnika na obdajajoče vokale je splošen fonetični pojav tudi po drugih jezikih.¹ V na-

¹ J. Šolar, Slovenska medvokalna nosnika *m* in *n*. *Casopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* VII (1928), 49 sl.

slednji fazi se v grlu (Lx) tresljaji zmanjšajo, kakor da so stisnjeni, a trajajo naprej; v ustnem zvenu (Bv) se periode znatno spremené v strukturi in se zmanjšujejo v intenzivnosti, a ohranijo izrazito vokalično pravilnost; Bs pa kaže še en upad zračnega pritiska, rahlejšega ko prej, tako da pade pritisk skoraj na nič (kakor pri ustnih zapornikih); v nosu se nič bistveno ne spremeni: Nv kaže naprej močan nosni zven; Ns pa se po začetni eksploziji reaktivno malo upogne, potem pa se umiri v primeroma visoki napetosti, kar pomeni, da je zračni tok zdržno precej močan. Ta faza se zaključuje takole: v grlu se zadnje 4 vibracije vidno zvečajo — glasilki popuščata v svoji zožitvi in napetosti, stisnjenost vsega prostora zaradi zračne tesnobe popušča (*détente*); tudi Bv kaže okrepitev vibracij prav proti koncu, medtem ko Bs očitno raste: zračni tok se zopet obrača v usta; to je katastaza novega glasu, a je še vsa nosna in vzporedna z metastazo nosnika, kakor nam kaže Ns v zadnjem delu te faze. Ako bi se katastaza sičnika začela šele po končani metastazi nosnika in bi bila ta do konca zvoneča, bi dobili med obema glasovoma rahli polglasnik *-nas-*; če pa bi bila končna metastaza nosnika ob začetku sičniške katastaze nezvoneča, bi se med obema glasovoma ustvarjala trenutna ustna zapora in bi sičnik prešel v afrikato (*s-c*). Tak je n. pr. izgovor nem. *Mensch* — *menč*, ne *menš*. V tem primeru bi pa pred njim ne bilo pripore, marveč zapora kakor v skupinah *vokal + + n + zapornik*. Naslednja faza je tu le začeta in ne kaže nobenih posebnosti: zven v grlu (Lx) in v ustih (Bv) preneha, črti ne kažeta nikakih vibracij, Bs kaže zdržen močan pritisk zračnega toka v ustih; obe nosni črti sta mirni, ker nos ni udeležen pri artikulaciji. To je pravilni spirant *s*.

Ugotovili smo torej z lahkoto v besedi *člānska* glas oralnega *a*, nazalnega *ā* in spiranta *s*. Kje je *n*? Kaj je tisti najdaljši (15 stotink sekunde) glas v tretji fazi artikulacije? Zvoneč je, po vibracijah ves podoben samoglasniku, izrazito nazalen, a tudi nesporno oralen. Dolgo časa sem z Rousselotom imel to fazo za nazalni del vokala; toda ali more tako razločno slišni *n* v tako številnih primerih čisto preiti v nazalni vokal, ne da bi to tudi z ušesom dojeli? Dokler si nisem pomagal s perezvonom, ki zapisujeta zračni pritisk v ustih (Bs) in v nosu (Ns), si nisem mogel na jasno, vsaka razmejitev med *a* in *n* je bila nemogoča. Tudi pri takem zapisovanju je včasih težko dognati to mejo, vendar se pogosto dosti dobro razloči po upadanju zračnega pritiska. Zaradi premajhne skrbnosti v zapisovanju se je podobno godilo Rousselotu v *Principes de Phonétique expérimentale* I, 546 in Poirotu pri preiskavi islandskih skupin *-n* in *-ns*.² Vendar je prav gotovo, da imamo tu opraviti z resnič-

² J. Poirot, *Sur l'articulation des nasales islandaises. Mélanges offerts à Ch. Andler* str. 285—290. Strasbourg 1924. Na osnovi zapisov *han hans*, *man mans* sklepa na vokalizacijo *n* pred *s* in nadomestno daljšavo *a* v gen. Sam sem v istem času na svoj način zapisal isti besedi v izgovarjavi iste osebe in našel enake rezultate kakor v naši skupini *-ans-*.

nim nosniškim spirantom ali spirantičnim nosnikom, ki ga bom zaznamoval z grško črko *ν*, kakor zaznamuje mednarodni sistem transkripcije take glasove.³

Tako tolmačenje vibracij nosnika *ν* na račun nazalnega vokala pred njim je bilo prav posebno zapeljivo tam, kjer imamo še kak ostanek *n*-ove dentalne zapore. Tak izgovor je dosti pogosten in nam ga predstavlja slika 2. Tam je zapisana beseda *žénska* (na sliki le *-éns-*). Tu imamo v prvi fazi *é* z istimi značilnostmi kakor zgoraj *a*; v drugi fazi je novo samo počasno odpiranje vhoda v nosno votlino, kakor ga kaže *Ns* (razmejitvena črta je slabo vrisana, ker sem jih delal kar na kimografu, preden sem mogel stvar prav preiskati; biti bi morala 5 mm bolj na desno). V tretji fazi vidimo prav počasno upadanje zračnega pritiska v ustih (*Bs*) in enako rahlo naraščanje pritiska v nosu (*Ns*); potem pa v ustih (*Bs*) zračni pritisk nenadoma čisto odneha in dobimo trenutno popolno zaporo (2—3 stotinke sekunde), na moč podobno *r*-ovim vibracijam; a takoj nato zračni pritisk zaporo spet odpre in se začne skoraj takoj katastaza naslednjega glasu; v nosu (*Ns*) pa se zračni pritisk ne zveča znatno niti ne ob trenutni zapori v ustih (smer zr. toka!) in preide v metastazo, ki je hkratna z ustno katastazo in zveneča z značilnimi pojavi popuščanja v grlu. Ta trenutna dentalna zapora je tako izrazita, da bi sicer mogla zadoščati za akustični vtis zaporniškega nosnika, vendar tako kratka, da bi morali tudi z ušesom to zaznati; uho pa nam jasno pove, da je *n* daljši. Zato sem mnenja, da moramo tudi tukaj ločiti nekaj podobnega kakor pri glasu *r*, kjer imamo pred značilnimi hipnimi zaporami polglasnik *ə*. Pri nosniku pa nimamo pred to trenutno zaporo polglasnika, marveč *ν*, priporniški nosnik. Tak primer je zapeljal Rousselota in Poirota v napačno tolmačenje in sklepanje na nadomestno daljšavo in vokalizacijo, ne pa na spirantizacijo nosnika. Če bi bila ta ustna zapora tisti pogoj, da *n* res slišimo, potem se moramo vprašati, kako da ga slišimo tudi v vsaj enako pogostnih primerih, ko ustne zapore ni. Včasih se dogodi, da je metaštaza nosnika nezveneča, da torej že nosi znamenja istočasne katastaze oralnega spiranta; seveda je v takem primeru zračni pritisk v nosu in ustih rastoč, ker nezveneči glasovi zahtevajo veliko več zračne energije in volumna kakor zveneči; taki so n. pr. primeri v artikulaciji *žénska*, *žénsk*, *kójska*, *račúnska* v izgovoru Ru. ali *srénšé* v izgovoru Pr.; vendar so taki primeri redki in tudi pri istih subjektih le sporadični. Akustično ta katastaza še ne pomeni spiranta, dokler je nazalnost močna; nazalnost pa se neha navadno tik pred vrhom katastaze, tako da ustni spirant nastopi koj v vsi moči in ni nevarnosti, da bi se razvijal kak vmesni zapornik.

³ Phonetische Transkription und Transliteration nach den Verhandlungen der Kopenhagener Konferenz im April 1925. Heidelberg. C. Winter 1926. (Jespersen.) — Lautzeichen und ihre Anwendung in verschiedenen Sprachgebieten. Berlin 1928 (str. 28). Nobeno teh del ne navaja za spirantični nosnik posebnega znaka.

Vsi ti primeri pa bi bili premalo prepričljivi za dokaz o resnični eksistenci nazalnega spiranta *ɳ*, ako ne bi imeli še drugih primerov, kjer imamo tak glas med dvema nezvenečima soglasnikoma, torej v čisto izolirani legi, kjer postane celo nosilec zloga. Takih primerov imamo v slovenski narečni govorici veliko. Načini izgovora po moderni vokalni redukciji so tu različni po različnih narečjih; nekateri govori n. pr. skupino *-snis-* okrajšujejo v *-snas-*, drugi v *-sɳs-* ali pa v *-səns-*. Vsi ti izgovori se dajo že z ušesom dobro kontrolirati. Dokazno moč za eksistenco nazalnega spiranta v takih skupinah nam morejo dati predvsem tisti govori, kjer ni polglasnika ne spredaj ne zadaj; za gotovejšo kontrolo nam lahko služijo zapisi skupin, kakor *-snic-*; tu je kaj lahko ugotoviti, ali kdo izgovarja *-snac-*, *-sɳnc-* ali *-sɳc-*, ker je *n* v takih zvezah zmeraj popoln ustni zapornik. Oglejmo si dva taka izgovora na slikah 3 in 4! Zapisani sta besedi *Češnjačan* (prebivalec vasi *Češnje* = Češnjice) in pridevnik *češnjaška*. Zanima nas samo skupina *-šɳč-* in *-šɳs-*. Artikulacija *š* se začne pri drugi vertikalni črti. V grlu (Lx) in v ustih (Bv) zvena ni; na črti Bs zraste zračni pritisk, koj ko utihne zven, v višek, potem pero rahlo upade, a se ustavi razmeroma visoko, ker je zdržni pritisk zračnega curka močan; obe nosni črti (Nv in Ns) sta mirni, ker nosna votlina ni udeležena pri artikulaciji; to je pravi nezveneči šumevec *š*. V naslednji fazi se zven še zmeraj ne pokaže (Lx in Bv), toda zračni pritisk v ustih (Bs) nenadoma pade prav na nič; tudi nos ne kaže zvena (Nv), pač pa Ns kaže nenaden eksploziven vdor zračnega toka v nosno votlino. Prvi del *š* je trajal 5 stotink sekunde, ta artikulacija pa je nezveneča kakor *š* in traja 4,5 stotinke sekunde. Oboje skupaj je nekako normalna dolžina šumnika 9,5 stotinke sekunde. Očitno je ta del metastaza spiranta, a hkrati nezveneča katastaza nosnika. Kaj je ta nezveneča nosna eksplozija za naša ušesa? Nekako to, kar slišimo pred rahlim pokašljevanjem skozi nos, nekak šum ob nasilni odpori mehkega neba in vdoru zraka skozi nos; nekako tak glas, kakor ga govorimo in slišimo n. pr. pri medmetu *hm* pri odprtih ustih, kadar izražamo rahlo, pridržano začudenje, zadrego ali dvom. Ko bi ne imeli hkratnosti obeh artikulacij (ustne katastaze in nosne metastaze) in bi se po končani ustni metastazi nosna artikulacija šele začela, bi pri nezvenečem začetku dobili vtis zaporniškega začetka. Tak nekako je moral biti izgovor *sn* v dobi neposredno po onemitvi polglasnika v tej skupini *-sɳn-*, kakor nam pričajo nemške substitucije v besedi *lēsɳnica*, ki jo pišejo kot *Liestnicha* (860), *Liestnich* (1150) ali *kheršten* za kasnejši *Kerschen*-*„Kirsche“* v imenih *Kerschendorf* ipd.⁴ V naslednji fazi imamo vsa znamenja pravega zapornega *n*: jasen zven (Lx, Nv); obe črti v ustih mirujeta (Bv in Bs), v ustih je popolna zapora; Ns pa kaže zračni pritisk v nosu; na prvo eksplozijo pero močno reagira, a zraste nazaj, ne sicer posebno visoko, vendar je viden zdržni pritisk. Kakor hitro preneha pritisk zračnega

⁴ Fr. Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika II, 268.

toka skozi nos (Ns), prenehajo tudi vibracije v nosu (Nv) in v grlu (Lx): začne se nova artikulacija nezvenečega *č* z zapornim elementom v začetku, vse črte kažejo mirno lego; ustna dentalna zapora traja nekaj stotink sekunde, šele potem se zračni pritisk v ustih začne (Bs), a ne eksplozivno, marveč počasi, kar je za afrikate značilno (zaporniška eksplozija in priporiška katastaza se zlijeta, medtem ko bi pri *tš* kot dveh zaporednih glasovih imeli izrazito eksplozijo za *t* in potem prehod v *š*. Za nas je važna zlasti zveza *š* in *n*. Tu ni v ustni artikulaciji nikakega polglasnika ali vokaličnega posrednika, kakor v izgovoru *-šənč-*; enako tudi ne med *n* in *č* (*-šnəč-*). Tu imamo torej čisti nosni zapornik *n*, hkrati nosilec zloga in tako čist nosni vokal, kakor je *n*. pr. *a* čist ustni vokal.

Poglejmo izgovor *čēšnčan!* Pri *š* imamo isto dvodelnost kakor pri *čēšnčan*. V naslednji fazi pa imamo v grlu (Lx) in v nosu (Nv) jasen zven kakor prej, toda tudi Bv kaže jasne vibracije zvena, medtem ko Bs kaže minimalni zračni pritisk v ustni votlini, Ns pa kaže zračni pritisk v nosu, ki pa tudi ni posebno močan. Periode ustnega zvena so izrazito vokaličnega značaja, ne intenzivne, na moč podobne tistim, ki smo jih videli prej pri *člānska* in *žēnska*. Proti koncu te artikulacije, ki traja 9,5 stotinke sekunde, se pokažejo v grlu (Lx) značilne vibracije za popuščanje, v ustnem zvenu podobno (Bv), zračni pritisk v ustih (Bs) pa se začne večati, medtem ko zračni pritisk v nosu (Ns) pojema; včasih je vsa metastaza nosnika še zveneča kakor tu, včasih pa znaten del že nezveneč, to se pravi, da je katastaza naslednjega spiranta močnejša. Nadaljnji potek spiranta je pravilen.

V teh dveh primerih, ki sta kar tipična za velikansko večino vseh zapisov, je artikulacija osamljenega vokaličnega *n* z ustno zaporo in osamljenega vokaličnega *ν* z ustno priporo čisto jasna. Fonološko kajpak dojemamo vse spirantične nosnike zmeraj kot *n*. Ob pazljivem poslušanju bi jih tudi ločili, vsaj toliko kakor mehkonobni *ɱ*. Zanimati nas pa vendar mora, kakšen je akustični razloček med *n* in *ν*. Predvsem je *ν* nerazločnejši od *n*, kar slišimo zlasti tedaj, če jih poslušamo zavestno drugega za drugim. Po katerem soglasniku se ravna nosnik v takih skupinah, po sprednjem ali naslednjem? To zelo jasno dokazuje skupina *-šnc-*, saj se takoj naredi zapora, kakor jo zahteva *c*, in *š* nima nikakega vpliva na naslednji nosnik. Pri skupinah tipa *-švs-* je tak vpliv sicer težko določiti po teh zapisih, ker oba glasova terjata priporo, a primeri tipa *-tns-* kažejo, da je naslednji glas odločilnejši kakor sprednji, zakaj v teh skupinah sicer traja ustna zapora od *t* na *n* v največ primerih do polovice, a v drugi polovici (včasih pa že prej) izsili naslednji spirant priporo, torej privlačuje že artikulacijo v svoje območje. Vokalno karakteristiko pa bi bilo treba določiti z oscilografskimi zapisi.

Zanimivo je tudi primerjati knjižni govor z narečnim v istih besedah pri istih osebah. Kadar govorimo o glasovni redukciji, si navadno predstavljamo predvsem časovno okrajševanje, ne artikulacijskega olajševanja. A ta predstava je napačna.

Natančno merjenje nas pouči, da zlogi z vokaličnim nosnikom trajajo kar skoraj toliko kakor zlogi z ohranjenim vokalom. Naj to ponazorim na nekaj zgledih! Primerjajmo izgovore *mišnica* — *miš_ona*, *směšnica* — *směš_ona* v prizadetih delih:

(m)l	7,5	8,5	8,5	7	(m)l	7,5	7	6,5	7
š	9	10	6,5	10	š	9,5	10	9	10
n	3,5	3	3,5	3	n	11,5	10,5	11	11
i(ca)	9	7,5	9,5	7					

(sm)ě	14,5	15,5	14	(sm)ě	12,5	14	14
š	8	9	9	š	9,5	10,5	9,5
n	4,5	3,5	4,5	n	11	10,5	10
i(ca)	7	7	7,5				

Podobno je pri spirantičnem nosniku *v* n. pr. v besedah: *prázni_h* — *práz_oyh*, *želež_oniška* — *želež_ovška*:

(žel)ě	12	11	11	ě	12,5	15	13	14
z	8	7,5	7	z	5,5	6	8	7
n	5,5	6,5	6,5	v	12,5	12	13	11,5
i(ška)	9,5	10,5	10					

(pr)á	11,5	15	13	á	14,5	14	12,5
z	7	6,5	9	z	7	8	7,5
n	6	7,5	7	v	14,5	13	12
i(h)	10	9	9				

Ce seštejemo v nereduciranih skupinah nosnik in vokal, dobimo domala trajanje vokaličnega nosnika, kar je dvakratna vrednost konzonantičnega nosnika in za nepoudarjen vokal nadnormalna dolžina. Tudi ta stran moderne vokalne redukcije bi morala biti na terenu z obilnim gradivom preiskana, a to je mogoče samo v laboratoriju.

II

Do podobnih izsledkov je prišel tudi E. Petrovici,⁵ le po nekoliko drugačni metodi preiskovanja teh glasovnih skupin v romunščini. Tudi on se bojuje proti tistim, ki spirantičnega nazala *v* ne priznajo, marveč vidijo v njem vokalizacijo nosnika, ne spirantizacije. A. Meillet⁶ je preiskoval skupino *-ns-* in ugotovil teoretično možnost takega glasu, a mu praktično ne dá živeti, ker se po njegovem tak glas koj ob rojstvu spremeni, bodi da izgine (kakor v romanskih jezikih), bodi da

⁵ E. Petrovici, *De la nasalité en roumain*. Cluj 1930.

⁶ A. Meillet, *A propos du groupe -ns-*. I. F. X.

se denazalizira in tvori diftong s sprednjim vokalom kot *i* ali *y*. V vsem tem je veliko resnice, vendar nam slovenski in romunski primeri dosti jasno dokazujejo tudi samostojno eksistenco. Tudi M. Grammont⁷ ga je prav ocenil in analiziral, toda nima živega gradiva iz sodobnih jezikov, kakor da je danes praktično brez pomena. W. v. Wartburg bi ga bil 1943 po fonetičnih obravnavah moral že poznati, a tudi on govori še zmeraj o vokalizaciji nosnika⁸ v švicarskih nemških narečjih in zgledih, kakor *fiištər* »finster«, *feištər* »Fenster«, *xuušt* »Kunst«, kjer je rinezem tako močan, da je bila mogoča celo napačna rekonstrukcija nosnika v podobnih besedah, kakor *leinse* »leise«; ni dvoma, da imamo tu opraviti z nosniškim spirantom *v* in ne le nazalnim vokalom. Kako malo je ta pojav v jezikoslovju izrabljen, nam pričajo tako nasprotujoče si sodbe, kakor je Leskienova⁹ pri razlagi *-y* < **-ons* v akuz. pl., češ da je *n* pred *-s* odpornejši kakor pred *-t* in se je zato dlje obdržal, proti Behaglovi¹⁰ pravilni trditvi, da nazal pred spiranti nima nikakega trdnega obstanka. Zdi se mi, da je v splošni lingvistiki veliko pojavov, ki bi jih uspešno mogli razložiti le s spirantizacijo nazala in vsem, kar je z njo v zvezi. To so predvsem: 1. izginjanje nosnika pred spiranti (n. pr. v ak. pl. v ide. **-ons*, **-ans*, **-ins*), 2. diftongizacija in daljšava predhodnega vokala (grš. *-ovs* < **-ons*), 3. sprememba vokalne kvalitete v takem procesu (**-ons* > *-y* proti **-ont* > *-ø* v praslov.), 4. najrazličnejše asimilacije konzonantskih skupin. V naslednjem bi opozoril na nekaj razlag v slovenščini.

1. Najbolje je spirantizacija nazala uporabljena v romanski lingvistiki, kjer so lingviste prisilili k obravnavi tega problema tako očitni pojavi, kakor so nosni vokali v francoščini, izginjanje nazala pred spiranti v italijanščini (*istituto* < *institutum*, *isola* < *insula*) in podobno v španščini. V slovenščini doslej tega pojava izpadanja še ni nihče razlagal; kakor so primeri redki, vendar tudi pri nas obstojé, a le tedaj, kadar ni kakršnakoli oblika ali sorodnost besed nosnika v taki poziciji vzdrževala. Zato se je največkrat izgubil nosnik pri prevzemanju tujih imen, kakor *Sconenstein* (*Schönstein*) > *Soštanj*; iz *Konrad* hipokoristično ime *Kunè* (Cerklje na Gor. *Knè*), od tod **Kunšej* > *Kušej*¹¹; po tej poti si lahko tudi razlagamo: *sən-iti* > *sniti*, toda **sənšəl* > *səšəl* že v stari slovenščini; morda je taka konstelacija pospešila pridevniške oblike iz samostalnikov na *-(i)na*, kakor *Skaruč(i)na* > *skaruški*, *Stič(i)na* > *stiški* nam. **skaruč(ə)nški*, **stič(ə)nški*; v rezijanskih narečjih je morda italijanski vpliv pospešil oblike *nīški* < *nēmški* (preko: *nivški*), *mīša* < *mīnša* (bolje: *mivša*)

⁷ M. Grammont, Notes de Phon. générale. VIII. L'assimilation. Bulletin de la Soc. lingu. 24 (1923), 43 sl.

⁸ W. v. Wartburg, Einführung in Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft. Halle 1943 (str. 28).

⁹ Leskien, Grammatik der altbulg. Sprache. Heidelberg, C. Winter 1919 (str. 51).

¹⁰ O. Behagel, Geschichte der deutschen Sprache⁴. Straßburg 1916.

¹¹ A. Breznik, Rodbinski priimki iz starih svetniških imen. Koledar Mohorjeve družbe za leto 1942 (str. 69).

iz *mabŭša*.¹² Disimilatorični vpliv mora imeti realno oporo v fonetičnem procesu, drugače ne nastopa; tu pa bi po naravnem fonetičnem procesu predhodni *m*, ki nazalizira ves sledeči vokal, nazalizacijo prej zahteval, kakor ustavljal; saj imamo primere, kjer se je nosnik zaradi takih vplivov sekundarno na novo razvil.¹³ Tako si lahko razlagamo tudi primere, kakor *wūs*, *wōs* < *vbn̥-iz-*, po *slovei̯skin*, po *furlāi̯skən* ipd. v terskem narečju preko *-vrz-* in *-vrs-*. Predhodno stopnjo vidim v palatalizaciji nosnika in začetni diftongizaciji prednjega vokala, kakor *lāi̯nski* = *lāi̯rski*. V dobi, ko je *r* pred spiranti izgubljal rinezem in ga je bilo zdaj slišati še kot *n*, zdaj ne več, je nastala pri govorečih negotovost, kje je *n* treba govoriti, kje ne, toliko bolj, ker jim narečja ni podpirala knjižna slovenščina (šola in tisk); v tej negotovosti se je začel *n* vtikati tudi v etimološko neupravičene besede, zlasti pred spirantom sorodnimi afrikatami *c*, *č*, *č*: *nocoj* > *nancuqj*, *tretji* > *trénčj*, *obrénčj*, *obrénčamo*, *tr̥čas* > *ténčas* »tedaj«. ¹⁴ V takih pozicijah je bil etimološko neupravičeni *n* fonično dobro oprt na prihodnji zaporniški element in se tako obdržal, medtem ko je etimološko upravičeni, a fonično in akustično šibki *r* pred spiranti onemel. Proces je v psihološkem pogledu podoben gorenjski zamenjavi *w* in *l*, n. pr. *na gwāl*, in primerom švicarskih nemških narečij, ki jih omenjata W. v. Wartburg (o. c. 28) in Behagel (o. c. 234 sl.). Po narečjih in domačih imenih bo takih primerov še več, toliko več, kolikor manj opore so ljudje dobivali iz tiska in šole za ohranjanje nosnikov po etimološki povezavi sorodnih besed (*lani* — *lanska*, *žena* — *ženska* ipd.). Tako bi se dala razložiti oblika *Rāu̯har* za prebivalce vasi *Ravne* (v Bohinju) preko *Rāvn(i)har* in *Rāu̯har*. Tudi *Ar(a)h* in *Hājdr̥ih* iz *Hajnr̥ih*; če sta se nosna metastaza *n* in ustna katastaza *r* vršili hkrati in je pritegnila nazalna artikulacija v svoje območje *r* prav do značilnih vibracij, potem je *r*-ova sonornost preglasila predhodni nejasni nosnik *r* in smo dobili *Ar(a)h*; če pa je nosna metastaza nehala pred *r*-ovskimi vibracijami, je prvi zaporni element povzročil akustični vtis *d* in akustično prevladal nad *r*, kar bi dalo *Hajdr̥ih*. V to kategorijo uvrščam tudi dublete v krajevnem imenu *Čemšenik*: *Češenik* (pri Dobu). Verjetno je po spirantizaciji onemel tudi *m* v *črmljen* > *črljen*.

2. Tudi menjavanje v pisavi in včasih tudi v izgovoru med *n* in *m* v istih besedah pred spiranti si razlagam z nedoločnostjo nazala *r* v taki poziciji. Če bemo *kunšt* in *kumšt*, *čimž* in *činž*, *finfar* in *fimfar*, *branva* in *bramva*, si to razlagam tako, da se govori v takih primerih v resnici *r*, kadar pa je treba glas zapisati ali razločno izgovoriti, sežemo po *m* zato, ker je labialna zapora v taki poziciji lažja, saj razbremenijo jezično konico, ki nima opore za svojo artikulacijo v naslednjem glasu. Kdor je v takem izgovoru iskal načina pisave, je seveda pisal *m*. Enake pojave imamo tudi v nemščini (prim. Behagel o. c. 234 sl.).

¹² Fr. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika* II, 98. — ¹³ Ib. 104.

¹⁴ Fr. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika* VII, 53 sl.

3. Spirantizacija nosnika bi utegnila pojasniti tudi vzrok, zakaj izgubi *n* sonor-
nost v skupinah, kakor so *-snl-*, *-tnl-* ipd. v glagolih *stisn(i)la*, *utih(n)i la*, *trčn(i)la*,
vzdign(i)la, *butn(i)la* itd. Tu je *l* dovoljeval celo takojšnjo središčno zaporo, a zato
postal sam nazalen do končne lateralne zapore (*l* je v slov. največkrat rahlo lateralno
eksploziven) in čez; tako je ob koncu spirantiziranega nosnika *v* in nazaliziranega *l̃*
ob kratki popolni dentalni zapori nastal pravi *n*, ki je bil ob prejšnji pripori toliko
slišen, da je uho fonološko registriralo *n* v drugi polovici tega fonema, prvo pa
imelo za pripornik *l*; tako si lahko pojasnimo prenos sonornosti in metatezo glasov
v teh primerih, kakor jo je opazil že Broch v *Slavische Phonetik* (str. 258).

Spirantični *v* nam s svojo prilagodljivostjo okolici pojasnjuje tudi asimilacijo
preko zloga, kakor jo pogosto srečujemo v primerih, kakor *želežniški* > *želež vški* >
želežvški in od tod tudi *želežniški*, *vřhniški* > *vřhvški* > *vřšvški* — *vřšniški* ipd.
Pri takem razkrajanju nosnika sta seveda tudi *ñ* in *nj* šla podobno pot: *kónska* >
kóivska, *tańšati* > *taivšati*, *zānjo* > *zāvjo* > *zāivjo* itd.; ta proces je zlasti razvit v
poljščini, kjer je izgovor skupin tipa *-ańs-* tudi za knjižni jezik sprejet *-aiv-*, kar je
v resnici *-aiv-*: *koński*, *państwo*, *tańszy* se izgovarja *koivski*, *paivstwo*, *taivši*.¹⁵
Podobno je tudi s skupino *-nv-*, n. pr. *pónwi* > *póun*: *ubéne poun ñ*; *us̃e poun so*
zañe; *tēm kār s pounjo* (Rudno v Selški dolini).

4. V zvezi s temi vprašanji bi opozoril še na učinek favkalne eksplozije ob sre-
čanjih *s*, *š* + *n*. Ta favkalna eksplozija je nezveneča; po vsem soditi gre na račun
spiranta, a vendar vdor zraka v nosno votlino napravlja akustični vtis nosnosti, bolj
subjektivno foničnega kakor objektivno akustičnega. To je tisti posrednik med ne-
zvenečimi spiranti in zvenečimi nazali, da se ne vrši med njimi asimilacija kakor
pri drugih soglasniških zvezah; to je najbrž tista onemelost nazalov, na katero
namiguje Broch v *Slav. Phon.* str. 237 in 244; nezveneča nosnost je, onemelost
nazalov pa ni, je le nazalizacija spiranta. Vendar pa ta favkalna odpora v nosno
votlino v določenih pozicijah zadošča, da nazal res izgine ali pa postane tako ne-
določen, da ga pač čutimo kot nekaj nazal, a pišemo zdaj *n*, zdaj *m*. Taki so pri-
meri pri *resñ* > *res*, *pesñ* — *pesm̃* ipd.

Ta favkalni odpor v nosno votlino pa ne ostaja samo pr̃t preprečevanju zvenske
asimilacije med nezvenečimi ustnimi in zvenečimi nosnimi soglasniki. Dogaja se celo
nasprotno, da pri *zn* in *žn* na meji obeh glasov glasilki včasih za kako stotinko
sekunde onemita. Tako n. pr. v izgovoru iste osebe: v *jézyh* onemi *z* pri trikratnem
zaporednem izgovoru za 2 — 3 — 0 stot. sek.; v *bolézyh* za 2 — 0 — 2,5 st. sek.;
v *korájzyh* 3 — 4,5 — 1,5 st. sek.; v *želézyh* 4,5 — 4 — 3,5 st. sek. A to so le
osamljeni primeri, v večini primerov se to ne dogaja, tudi ne samo pri isti osebi.

¹⁵ Z. Klemensiewicz, *Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie*.
Wrocław-Warszawa 1947. Str. 42 sl.

Meillet je v avesti, perzijsčini in nekaterih drugih jezikih opazil onemitev *z* in *ž* pred nosniki. Iskal je razlage pri Rousselotu za nenavaden pojav onemitve pred zvnečimi soglasniki. Ta je poskusil obnoviti ves proces v laboratoriju. Dal je Francozu, Slovanu in Nemcu ponavljati glasovno skupino *azma azna* v kimograf. Pri Francozu in Slovanu je bil *z* v vseh primerih popolnoma zvneč; pri Nemcu pa le v prvih primerih, dokler je še intenzivno izgovarjal, potem pa ne več. Ker nemška *z* in *ž* tudi sicer nista popolnoma zvneča, je Rousselot iz tega sklepal, da prehod *zn žn* > *sn šn* dokazuje, da *z* in *ž* v prizadetih jezikih nista popolnoma zvneča.¹⁰ Za naše primere se mi zdi, da ta razlaga ne drži: 1. ker sta *z* in *ž* v drugih zvezah, razen v absolutnem začetku, popolnoma zvneča; 2. ker se pri istih osebah in v istih zvezah ta trenutna onemitev kaže samo sporadično; 3. ker je tako tesno zmeraj zvezana samo s favkalno odporo. Pojav si razlagam čisto fiziološko fizikalno: za jasen in določen zven v grlu z značilnim šumom ob ustni pripori pri *z* in *ž* je treba močnega in zelo strnjenega zračnega curka, ki skozi zvneči glasilki teče naravnost v ustno priporo; dokler je ves goltni prostor tesno zaprt in miren, priteka ta zračni curek enakomerno v usta; ko se pa mehko nebo z jezičkom odlučí od goltne stene in odpre prehod skozi nosno votlino, je vsa enakomernost v napetosti in strnjenosti zračnega curka nenadoma zmanjšana, in to včasih lahko tako zelo, da tudi glasilki zaradi te spremembe v zračni napetosti za kako stotinko sekunde izgubita uravnanost in se morata prilagoditi novi artikulacijski uporabi zračnega toka. Zvneča ali nezvneča ali samo delno zvneča izgovarjava glasov je pregloboko ukoreninjena v navadi organizma, da bi bila odvisna od večje ali manjše pazljivosti govorečega in bi se kazala samo sporadično v tem ali onem primeru. Kdaj se zven samo zmanjša, kdaj onemi za kako stotinko sekunde, je odvisno pač od večje ali manjše sile, s kakršno favkalna odpora poseže v enakomernost zračnega toka.

Ljubljana.

¹⁰ Prim. Rousselot, *Parole* 1901, 641. Panconcelli-Calzia, *Die experimentale Phonetik in ihrer Anwendung auf die Sprachw.* Berlin 1924, str. 44.

Résumé

Se basant sur des inscriptions faites à l'inscripteur du Laboratoire phonétique au Collège de France avec 5 tambours de différents diamètres à la fois, l'auteur montre que la nasale devant les spirantes en slovène s'est spirantisée (le signe graphique de ce phonème est *ṽ* grec). C'est évident surtout dans les groupes slovènes où, après la chute de la voyelle non accentuée, la nasale est devenue syllabique et parfaitement isolée, p. ex.: *čēšṽca* — *čēšṽčan* — *čēšṽska* (nom de lieu Češnjica, son habitant et son adj.). Les figures 3 et 4 du tableau montrent l'inscription de *čēšṽčan* (3) et de *čēšṽska* (4). Les lignes désignent: Lx = larynx, Bv = bouche voisée, Bs = bouche soufflée, Nv = nez voisée, Ns = nez soufflée. Dans le groupe *-šṽč-* l'explosion nasale est très forte et entièrement sourde; cette partie nasale sourde dure

4,5 centièmes de seconde, tandis que la spirante *š* précédente ne dure que 5 cent. de sec.; comme la durée moyenne d'une spirante sourde est de ca. 10 cent. de sec., on voit que cette partie nasale sourde appartient à la durée de la spirante, que c'est donc la métastase de *š* en même temps que la catastase de la nasale. Cette anticipation de la nasalité par la spirante nous explique pourquoi il n'y a pas d'assimilation entre les spirantes orales et la nasale quant à la sonorité. Mais le plus important c'est que la nasale devant l'affriquée *č* (3) est entièrement occlusive, tandis qu'elle est entièrement spirante devant la spirante *s*, ce qu'on peut voir assez bien aux vibrations très nettes sur la ligne Bv (fig. 4), malgré la reproduction assez mauvaise. Ce cas d'une nasale spirante tout à fait isolée ne permet pas d'interpréter la spirantisation de la nasale comme vocalisation, ce qu'on fait assez souvent surtout dans des groupes *-ans-*. La nasale est voyelle dans les deux groupes, soit occlusive (*-šnč-*) ou spirante (*-švs-*). Dans les groupes de type *-ans-* l'étude distingue deux manières de prononciation: l'une, la plus fréquente, ne connaît pas d'occlusion pour la nasale (fig. 1 *članska*), l'autre avec une occlusion passagère à la fin de la nasale (fig. 2 *žénška*). On peut nettement voir que la pression de l'air dans la bouche diminue deux fois: pour la première fois on passe de l'*a* oral à l'*a* nasal (*ā*), pour la deuxième fois, elle diminue presque au zéro, mais quoique le courant d'air soit dirigé presque entièrement par le nez, la bouche reste légèrement ouverte, déjà en position pour l'articulation de la spirante suivante. On doit y donc distinguer les éléments suivants: *-aāvs-* ou *-aāvns-* et non pas seulement *-aāns-*, ce qu'on fait assez souvent et ce qui est arrivé aussi à M. Poiriot dans son étude Sur l'articulation des nasales islandaises (Mélanges offerts à Ch. Andler. Strasbourg 1924, 285—290), à cause des inscriptions insuffisantes.

A la fin de l'analyse de l'articulation, l'auteur fait quelques observations sur la durée et la nature de la nasale voyelle en slovène; il montre que les groupes de type *-šnic-* *-šnc-* et *-šniš-* *-švš-* ont à peu près la même durée, avec ou sans voyelle *i*, qu'après la chute de l'*i* la nasale se charge de sa durée; de sorte la durée de la nasale voyelle monte jusqu'à 10—14 cent. de sec. de ca. 5—6 de sa durée normale intervocalique. Dans cette réduction il ne s'agit donc pas d'une abréviation de temps, mais d'une simplification d'articulation.

Dans le chapitre 2, l'auteur fait allusion à l'importance de la nasale spirante qui pourrait expliquer bien des phénomènes linguistiques, mais la connaissance de ce fait de phonétique générale et son application sont trop rares. On ne devrait pas s'arrêter à des faits si évidents que les voyelles nasales en français ou la chute de la nasale en italien, mais faire attention aussi à la diphtongaison et au changement des voyelles, si bien qu'à toutes sortes d'assimilation, provoquées par la nasale spirante, si susceptible de modifications. Puis l'auteur donne quelques exemples de ces changements en slovène. Quant à l'amuissement momentané et sporadique de la spirante dans les groupes *zn* et *žn*, l'auteur l'explique par le relâchement brusque dans la tension d'air, causé par l'ouverture de la cavité nasale.